

להבין מפני מה יו"ט דפסח הוא ביום שנעשה בו הנס

הקדמת העורך

חג הפסח הוא חג של חרות. חג המזכיר לנו מידי שנה כי "הקב"ה הוא המוציאך מארץ מצרים". וכי למרות שאנו מצווים תמיד להשתדל לפעול בדרך הטבע, הרי בסופו של דבר "ה' ילחם לכם" – וישועת ה' כהרף עין.

תזכורת ברוח זו מסר משה לבני ישראל על פי ציווי ה' עוד בהיותם במצרים. שכן בני ישראל נצטוו על פסח מצרים ועל פסח לדורות באותו היום. כלומר, אף על פי שעדיין לא יצאו ממצרים כבר נצטוו על פסח לדורות, שיחול מידי שנה בתאריך היציאה, אור לט"ו בניסן. מטרת הציווי בפסח לדורות, כפי שעולה מן הפסוקים, היא להזכיר לנו בכל שנה ושנה שאילו לא הוציאנו ה' אלוקינו מארץ מצרים (ח"ו) הרי אנו ובנינו ובני בנינו עבדים היינו לפרעה במצרים עד ביאת משיח, כי אין בכוח עם ישראל לגאול את עצמו. גם מלאך ה' לא מסוגל לכך, אלא רק "אני ולא מלאך, אני ולא שרף וכו'", הקב"ה בעצמו הוא גואלם של ישראל. במצרים - ע"י משה, ובגאולה האמיתית והשלימה - ע"י משיח צדקנו.

ישנם עוד שני חגים המסמלים את חירותו של עם ישראל משעבוד: חנוכה ופורים. כל חג עם המאפיין אותו, אך המשותף לכולם הוא – שהקב"ה הצילנו מידם של אויבי ישראל. אלא שבעוד שבחנוכה ובפורים התקיימה השתדלות ניכרת של עם ישראל לפעול ולהתקומם כנגד השעבוד, הרי שבחג הפסח נאמר "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון". בחג הפסח לא רק שלא התקיים הצורך להשתדל בדרך הטבע, אלא שהדבר אף נאסר. כל מה שנותר לבני ישראל לעשות זה רק להכין את עצמם ליציאה. הטיפול במצרים וכן היציאה עצמה באותות ובמופתים הייתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו בלבד.

קיים הבדל מהותי נוסף בין פסח לבין חנוכה ופורים: בעוד בשני האחרונים אנו חוגגים ביום בו הסתיים הנס (חנוכה – חנו בכ"ה, ופורים לאחר שהרגו באויביהם), הרי שאת חג הפסח אנו חוגגים בלילה בו אירא נס מכת בכורות והתגלות ה' אל בני ישראל – כלומר קודם היציאה ממצרים. והדבר אומר "דרשני": אם אין עניין להמתין עד סופו של נס הגאולה – מדוע בחנוכה ופורים אנו חוגגים ביום בו נחו? ואם יש עניין להמתין עד סופו של הנס (כגון בחנוכה ופורים) – אם כן מדוע בפסח אנו חוגגים בערב ט"ו – עוד קודם צאתם מארץ מצרים?

במאמר שלפנינו מסביר אדמוה"ז את ההבדל המהותי שבין גאולת מצרים לבין חנוכה ופורים, בהקדים המושגים המובאים בחסידות לרוב: "אור הממלא כל עלמין" ו"אור הסובב כל עלמין". וכדלקמן:

"ממלא" ו "סובב"

המושגים "אור הממלא כל עלמין" ו "אור הסובב כל עלמין" הם מושגי יסוד בחסידות. ונתבארו מעט במאמרים קודמים. אך בקצרה:

האור האלוקי המאיר לעולם, מתגלה בב' אופנים:

- אור ה "סובב כל עלמין" – זהו עיקר האור הנקרא גם "אור אין סוף" שאין העולם יכול להכילו כלל. ולכן אור זה סובב ומקיף על העולמות. כלפי האור הזה כל הדרגות שוות, חשכה כאורה, גבוה כשפל. כמו אור השמש המאיר לארץ ולדרים עליה, אין האור הזה מתלבש בתוכיותם של הנבראים, אלא מקיף אותם. ומאידך, הרי עיקר קיום העולם תלוי באור השמש. גם אם ישנם עננים המסתירים את אור השמש מן הנבראים, הרי אין זה פועל כל שינוי בשמש עצמה. כך גם אור אין סוף המקיף את כל העולמות. הגם שאינו חודר ומתלבש בעולמות להחיותם, מכל מקום הוא עיקר חיותם. ואף על פי כן, אין התהוות וקיום העולם פועלים כל שינוי בעצמותו ית'.
- אור ה "ממלא כל עלמין" – אור הנובע מאור הסובב כל עלמין ע"י צמצום רב ועצום ומתלבש בתוך העולמות להחיותם.

להמחשה ניתן להקביל זאת לשני אופנים בהשפעת החיות מהנשמה לגוף (בהתאמה):

- חיות כללית לא מדורגת – כל האיברים חיים בשווה, למרות השוני במעלתם ובתפקידם. גם הקשר בין החיות שבאיברים לנפש עצמה הוא כללי וללא הדרגה, ולכן מייד שיעלה ברצון הנפש להזיז איבר כלשהו, יזוז האיבר ללא כל צורך בשכנוע (אם האיבר בריא, כמובן).
- חיות פרטית מדורגת – בכל איבר מאירה חיות פרטית המיוחדת לאותו איבר והיא המאפשרת לאותו איבר לקיים את תפקידו המיוחד. כגון – שהחיות המתלבשת בעין כוללת בתוכה את כח הראיה המאפשר לעין הגשמית לראות. חיות זו היא מדורגת. כלומר אין היא שווה בין כל האיברים אלא בכל איבר לפי עיניו. יתרה מזו, בחיות זו הקשר בין האיברים השונים הוא הדרגתי גם כן. לדוגמא: המוח חושב, מחשבות אלו גורמים להתפעלות המידות שבלב, ולבסוף מגיע העניין לכדי דיבור הכולל בתוכו את מחשבת המוח (התוכן) ואת התפעלות הלב (הדרך בה נאמרים הדברים).

בחסידות נוהגים לפעמים להשתמש בביטוי "סובב כל עלמין" לייצג כביכול את הקב"ה בעצמו (אף שהוא ית' למעלה גם מזה, שכן זה רק "אור", גילוי שלו ית'). הביטוי "ממלא כל עלמין" מובא בחסידות בד"כ על מנת לייצג מופע מדורג של חיות אלוקית המתלבשת בכל דרגה בעולם לפי ענינה.

על פי החלוקה הנ"ל בין "סובב" ל "ממלא" ניתן גם להבין את השוני שבין פסח לבין חנוכה ופורים, ובהקדים:

מכת בכורות והתגלות ה'

בהגדה של פסח מודגש באופן ברור כי גאולת ישראל ממצרים הייתה ע"י הקב"ה בעצמו "והכיתי כל בכור - אני ולא מלאך, אני ולא שרף". מדוע באמת הייתה הגאולה באופן כזה? מדוע אכן לא שלח הקב"ה מלאך או שרף להכות את מצרים במכת בכורות?

יש המסבירים כי הטומאה במצרים הייתה גדולה כל כך עד שאפילו מלאך לא יכול היה להיכנס לשם. דעת האדמוה"ז היא כי הסבר זה דחוק, שכן גם כאשר הכה הקב"ה את מחנה אשור שהיה שטוף זימה היה זה ע"י מלאך.

אלא, מסביר אדמוה"ז, כי הסיבה לכך שהקב"ה בעצמו ירד למצרים היא - כי מכת בכורות לא יכלה להתקיים ע"י מלאך מפני שהמצרים היו שטופי זימה והמלאך לא יכול היה להבדיל מיהו בכור מאימו ומי בכור מאביו וכו', ולכן הקב"ה בעצמו היה צריך לרדת לשם.

אבל יש כאן פן נוסף: ירידתו של הקב"ה למצרים בזמן מכת בכורות הייתה מתרחשת גם אם בפועל כן היה נשלח מלאך להכות את מצרים, שכן מכת בכורות והתגלות ה' לבני ישראל ("נגלה עליהם") חלו בו זמנית! (דעת אדמוה"ז כאן שונה ממה שכתוב בכמה מפרשים שמכת בכורות הייתה לפני "שנגלה עליהם" ואילו ההתגלות הייתה לאחר חצות).

נמצא אם כן, כי בו זמנית חלו ב' פעולות הפכיות מצידו של ה': הגפת מצרים במכת בכורות – פעולה של תוקף הבאה ממידת ה' "גבורה". וההתגלות לבני ישראל – גילוי אור אלוקי נעלה – פעולה של חסד. כיצד ייתכנו ב' פעולות הופכיות בעולם שבו הכול צריך לבא בסדר והדרגה? לכאורה הסדר היה צריך להיות (כדעת המפרשים הנ"ל) קודם הגפת מצרים ולאחר מכן הגילוי, שכן העולם אינו סובל דבר והיפוכו?

על כך מסביר האדמוה"ז שאכן היה כאן משהו שלמעלה מגדרי העולם: התגלותו של הקב"ה בעולם הייתה התגלות של אור ה' "סובב כל עלמין". כבר הזכרנו מקודם כי כלפי אור הסובב אין הדרגה וכולם שווים כנגד אור זה. ולכן, הגם שמצד ה' "סדר" הרגיל בעולם לא יכול היה להיות מכת בכורות וגאולת ישראל בו זמנית, אלא היה צריך להיות קודם גיפת מצרים במכת בכורות ורק לאחר מכן התגלות ה' לבני ישראל. הרי שמצד התגלות אור אין סוף הסובב כל עלמין בעולם, יכול היה להיות דבר והיפוכו – מכת בכורות וביחד עם זה "נגלה עליהם"!

אך כאן נשאלת השאלה: והרי כלפי אור אין סוף הסובב כל עלמין כולם שווים, שכן אין בו דרגות, כנ"ל. כיצד אם כן ניתן היה להכות בו את מצרים? והרי כלפי אור זה מצרים וישראל שווים הם? לכן מסביר אדמוה"ז כי אמנם כלפי אור הסובב כולם שווים, אלא שהתגלות אור הסובב בעולם הייתה באופן של "התלבשות" ומצד זה היה בו מעט סדר והבדלה בין ישראל למצרים. כמו בדוגמא הנ"ל לגבי החיות הכללית של הנשמה את הגוף, שברצות הנשמה תזוז הרגל מיד ללא שכנוע, הרי שבכל אופן הרצון הזה של הנשמה "מתלבש" קודם במוח ומשם נמשך לרגל.

ההבדל בין פסח לבין חנוכה ופורים

ובזאת יובן ההבדל בין חנוכה ופורים לחג הפסח:

בחנוכה ובפורים הגאולה ירדה לעולם דרך אור "הממלא כל עלמין". ולכן הגאולה הייתה בסדר והדרגה. קודם ניגף האויב ורק אח"כ באה הגאולה. ולכן אנו חוגגים חגים אלו ביום בו נחו מאויביהם שהוא היום בו הושלמה הגאולה.

אבל בחג הפסח, כאמור לעיל, הגאולה הייתה באופן של "סובב כל עלמין" שלמעלה מסדר והדרגה, והכול קרה באחת. ולכן חג זה חוגגים אנו בערב ט"ו. והגם שלכאורה היציאה הייתה בפועל רק למחרת "בעצם היום הזה", מכל מקום היה זה רק פועל יוצא של הגאולה שכיון שכבר נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה, אז אח"כ כבר יצאו ממצרים גם כן. אבל עיקר הגאולה היא עצם גילוייו של הקב"ה. וכל השלבים שאח"כ, מהיציאה ועד הכניסה לארץ ובנין בית המקדש, הרי שבכל שלב ושלב דיינו! על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו שלאחר שנגלה עלינו במצרים וגאלנו, גם הוציאנו בפועל ממצרים, וקרע לנו את הים ונתן לנו את התורה וכו' עד לגאולה האמיתית והשלימה במהרה בימינו אמן!